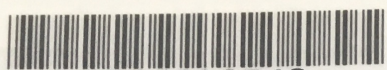

PREZENČNÍ FOND

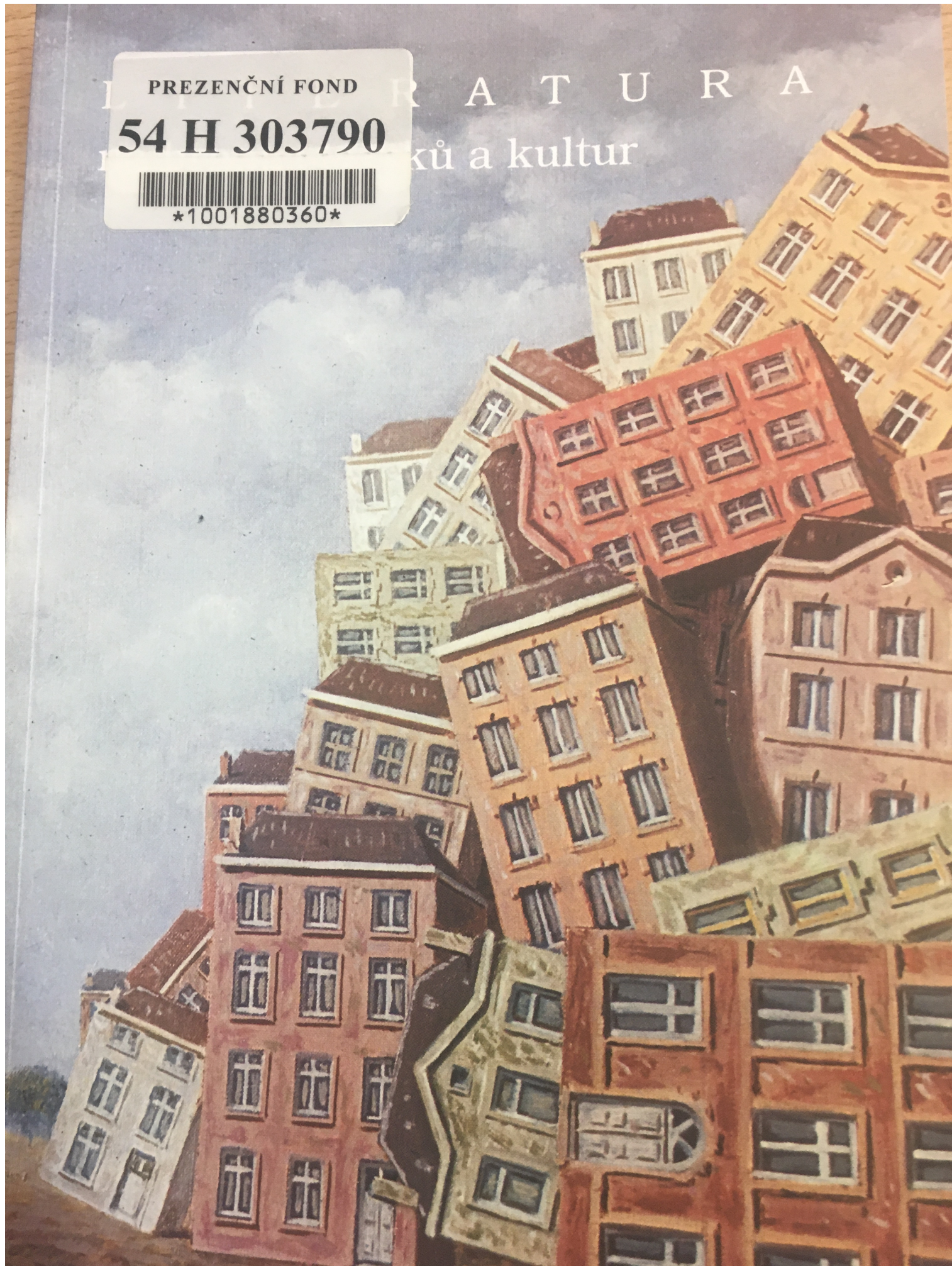
54 H 303790

1001880360

LITERATURA

děků a kultur

Obsah

Úvodem 7

Pojmy a tendence

Markéta Křížová

Dvojkulturnost, nebo hybridita? Nové přístupy
ke studiu mnohokulturních společností 15

Petr Kylvoušek

Interference identitárních vzorců a obraz *druhého*
v románě Yvese Thériaulta *Ashini* 24

Anna Durnová

Jazyk na rozhraní: překlad a poezie ve světle poststrukturalismu 35

Vladimír Svatoň

Hry s řečí – rozlišování a splývání 46

Mariana Machová

Překlad jako poetika 56

Marián Pčola

Umelé jazyky v modernej literatúre a ich vzťah k jazykom prirodzeným.
Významotvorné princípy Nabokovovej „zemblančiny“
a Burgessovho „nadsatu“ 65

Proměny společného prostoru

Eva Voldřichová Beránková

Dvě příliš dlouhé samoty. Vývoj vztahů mezi frankofonní a anglofonní
komunitou v rámci „tradičně dvojjazyčného“ Montrealu 75

Simona Binková

Jezuitští misionáři z českých zemí v zámoří: Češi, nebo Němci?
Poddaní španělského krále, uživatelé latiny, španělštiny
a domorodých jazyků 88

Anna Mištinová

K lingvistickým a interkulturním otázkám
jazykových kontaktů v Americe 98

Jiří Pelán

Bilingvismy italského romantismu 106

Zdeněk Hrbata

Literární a kulturní bilingvismus Bretaně. Možnosti
nebo podmínky možností 117

Obsah

Úvodem 7

Pojmy a tendence

Markéta Křížová

Dvojkulturnost, nebo hybridita? Nové přístupy
ke studiu mnohokulturních společností 15

Petr Kyloušek

Interference identitárních vzorců a obraz *druhého*
v románě Yvese Thériaulta *Ashini* 24

Anna Durnová

Jazyk na rozhraní: překlad a poezie ve světle poststrukturalismu 35

Vladimír Svatoň

Hry s řečí – rozlišování a splývání 46

Mariana Machová

Překlad jako poetika 56

Marián Pčola

Umělé jazyky v modernej literatúre a ich vzťah k jazykom prirodzeným.
Významotvorné princípy Nabokovovej „zemblančiny“
a Burgessovho „nadsatu“ 65

Proměny společného prostoru

Eva Voldřichová Beránková

Dvě příliš dlouhé samoty. Vývoj vztahů mezi frankofonní a anglofonní
komunitou v rámci „tradičně dvojjazyčného“ Montrealu 75

Simona Binková

Jezuitští misionáři z českých zemí v zámoří: Češi, nebo Němci?
Poddaní španělského krále, uživatelé latiny, španělštiny
a domorodých jazyků 88

Anna Mištinová

K lingvistickým a interkulturním otázkám
jazykových kontaktů v Americe 98

Jiří Pelán

Bilingvismy italského romantismu 106

Zdeněk Hrbata

Literární a kulturní bilingvismus Bretaně. Možnosti
nebo podmínky možností 117

K lingvistickým a interkulturním otázkám jazykových kontaktů v Americe

Anna Mištinová

Americký kontinent jako multilingvní a multikulturní prostor patří spolu s indonéskými ostrovy, co se jazykové rozmanitosti týče, k územím s největším počtem jazyků a dialektů. Kromě převládající španělštiny se prameny zmiňují o tisících autochtonních jazyků a dialektů, z nichž většina nebyla doposud prozkoumána.¹ Dle Antonia Tovara existují dva tisíce indiánských jazyků, z nichž pouze pět set padesát je doloženo jazykovědnými výzkumy.² I v důsledku této mnohosti, rozrůzněnosti a mnohdy izolovanosti četných původních jazyků se španělština stala nositelem jazykové a kulturní jednoty.

V oblasti jazykových kontaktů v Americe, kde převažuje triangl španělština – indiánské jazyky – angličtina, se nabízí nepřehledná řada otázek, jež jsou významné nejen z lingvistického hlediska, ale i z hlediska kulturních přesahů, a to jak v historickém, tak v současném rozměru. Jedná se především o vztah majoritních a minoritních jazyků, dominantnost či podřízenost, různé používání jazyka z hlediska sociolingvistického, vliv kontaktů uvnitř jazykového systému, zejména na lexikální úrovni, otázky jazykové asimilace, adaptace a adaptability, hybridizace, pidginizace, kreolizace, prolínání lingvistických a kulturních faktorů, a v neposlední řadě zachování identity.

Majoritní a minoritní jazyky, dominantnost a podřízenost

Jednou z často diskutovaných otázek je většinovost a menšinovost jazyků a vzájemný vztah obou kategorií. I když je tato záležitost mnohdy pojímána kvantitativně, problém je složitější. V polovině 16. století byl počet Španělů usídlených v Novém světě odhadnut na sto tisíc, ve srovnání s dvanácti miliony domorodců na počátku španělské expanze představovalo bělošské obyvatelstvo pouhé jedno procento.³ V r. 1810 žilo v Americe devět milionů Indiánů nemluvících španělsky a pouze tři miliony Španělů a kreolů. Přesto hispanizace kontinentu přinesla své plody a španělština se v 19. stol. v souvislosti se získáním nezávislosti na Španělsku stala jedním z výsostných kulturních znaků osamostatňujících se národů hispánské Ameriky.

¹ Krupa, Viktor – Genzor, Jozef – Drozdík, Ladislav. *Jazyky světa*. Bratislava : Obzor, 1983, s. 273.

² Tovar, Antonio – Larrueca de Tovar, Consuelo. *Catálogo de las lenguas de América del Sur*. Madrid : Gredos, 1984, s. 603–627.

³ Ubieto Arteta, Antonio – Reglá Campistol, Juan – Jover Zamora, José María – Seco Serrano, Carlos: *Introducción a la Historia de España*. Barcelona : Editorial Teide, S.A., 1994, s. 279.

S otázkou majoritnosti a minoritnosti souvisí otázka dominantnosti, podřízenosti a receptivnosti jednotlivých jazyků v kontaktu. I zde jde o složité souvislosti, vztahy a rozdíly. Postavení španělštiny je v tomto ohledu ambivalentní – v americkém kontextu je zároveň jazykem dominantním i receptivním.

Ve vztahu k indiánským jazykům španělština zastává pozici dominantní, s výjimkou guaraní v Paraguayi, kde tímto jazykem, nebo jeho hybridní formou *jopará*, mluví 90 % obyvatelstva a španělsky pouze 70 %.⁴ Specifičnost guaraní a jeho vitalita jsou dány mnoha důvody, jedním z nejvýznamnějších bylo působení a vliv jezuitských misí na území dnešní Paraguaye.

Ačkoliv španělská monarchie od počátků dobývání a osídlování Nového světa usilovala o pokřesťanstění a s tím ruku v ruce jdoucí pošpanělštění původního obyvatelstva, nepodařilo se jí to ještě bezmála tři století od začátku konkvisty; a lze dodat, že beze zbytku se to nezdařilo do dnešní doby. Svědčí o tom peripetie související s jazykovou politikou Španělska v Americe,⁵ kdy je patrný střídavý příklon buď ke španělštině, nebo k některému z hlavních indiánských jazyků *náhuatl*, *quechua*, *aimará*, *guaraní* a *maya*, které měly plnit v jazykové roztržité kontinentu dorozumívací úlohu. Tak tomu je v případě královského výnosu Filipa II. z r. 1580 o zřizování kateder hlavních indiánských jazyků na univerzitách v Mexiku a v Limě poté, co se snaha o pokřesťanstění prostřednictvím španělského jazyka nesečkala s úspěchem.⁶

Přestože Španělé vyvíjeli nesmírné úsilí, aby indiánské obyvatelstvo pošpanělštili, po další tři staletí se jejich snažení nesečkávalo s odezvou. Ještě v 18. století touha po jazykové hegemonii a dominantnosti nebyla zdaleka naplněna. O životaschopnosti původních jazyků svědčí četné dokumenty, např. královský výnos z Aranjuezu z r. 1770, v němž Karel III. „přikazuje všem královským a církevním úřadům v Americe a na Filipínách, aby definitivně vymýtily různé jazyky, které se v těchto državách používají, a hovořilo se pouze kastilsky“.⁷

V současné době se sice běžně hovoří o Hispánské Americe, ale tento termín zcela nenaplnuje svůj obsah; i když španělština je úředním a oficiálním jazykem, nejde o země jazykově zcela homogenní, řada obyvatel je bilingvních, nebo umí jen svůj mateřský indiánský jazyk.

⁴ Údaje ze sčítání obyvatelstva v r. 2002. „Cuadro V15: Paraguay: Hogares por tipo, según área urbana-rural, sexo e idioma del hogar“. In *Paraguay Total*. Asunción, 2002, s. 263.

⁵ Obsáhlá sbírka dokumentů se nachází v Archivu Indií v Seville.

⁶ Solano, Francisco de. *Documentos sobre política lingüística en Hispanoamérica (1492 – 1800)*. Madrid : C.S.I.C., 1991, s. 80, 81. Podrobněji se této problematice věnuji ve studii „El primer siglo del castellano en el Nuevo Mundo y la política lingüística“. In *Romance Studies Today*. Ghil, Eliza et al. (ed.). New Orleans : University of New Orleans, Juan de la Cuesta, Newark, 2003, s. 65–76.

⁷ Solano, Francisco de, cit.dílo, s. 261–267.

Na druhé straně španělština sehrává i receptivní roli, a to ve vztahu k angličtině. Její postavení se však v posledních letech mění v důsledku demografické expanze hispánského obyvatelstva do USA a přesahů španělštiny do tamního veřejného života,⁸ ačkoliv v počátcích imigrace receptivní charakter španělštiny zcela převažoval; hlavním důvodem byla neznalost nebo nízká úroveň angličtiny většiny přistěhovalců.

Sociolingvistické aspekty jazykových kontaktů

V závislosti na pozici dominantnosti a podřízenosti jazyka lze ze sociolingvistického hlediska zaznamenat jeho různorodé používání. Indiánskými jazyky a španělštinou v podřízené pozici se hovoří hlavně v soukromí domova, ve volném čase, v původní komunitě. Španělština v Latinské Americe a angličtina v USA, v postavení dominantních jazyků, převládají ve veřejném životě, ve školství, v pracovní sféře a v administrativě, ve vztahu s úřady. Samozřejmě je nutné vzít v úvahu různé sociolingvistické faktory, jako je původ, doba pobytu, zda jde o první, druhou či další generaci přistěhovalců, věk a vzdělání.

S rozmachem španělštiny v USA souvisí i expanze *spanglish*.⁹ V současné době je tato hybridní komunikační forma používána nejen v soukromé, ale rovněž v pracovní sféře, a to i mezi osobami, které ovládají perfektně oba jazyky. Jde o střední, dobře situované vrstvy, v několikáté generaci, jež nemá už nic společného s původními chudými imigranty, mluvícími pouze mateřským jazykem.

Otázkou do budoucna zůstává, zda se stále výraznější snahy o kodifikaci *spanglish* setkají s úspěchem a překonají odpor akademiků,¹⁰ kteří již na přelomu století protestovali proti pořádání univerzitních a internetových kurzů tohoto hybridního jazyka.¹¹

Stále silnější je tendence pronikání *spanglish* do sdělovacích prostředků, rozhlasového a televizního vysílání. Objevují se časopisy (*Imagen, Estylo, Generation, Latina*), v nichž se aplikuje střídání jazykového kódu.¹² Poslední z nich je určen ženám latinskoamerického původu, které ovládají dobře angličti-

⁸ V současné době žije v USA přes čtyřicet pět milionů Hispánců, v r. 1990 to byla pouze polovina. V r. 1993 žilo v Latinské Americe cca 40 milionů indiánského obyvatelstva, tj. 10% celkové populace.

⁹ Pro označení této hybridní jazykové formy se někdy používá dalších termínů (*espanglés, slanglish, ingleñol, texmex, texano*), poslední z nich se vztahují k mluvě určitých hispánských komunit.

¹⁰ V říjnu r. 2000 byl Akademií španělského jazyka v USA zaslán sesterským akademiím v dalších dvaadvaceti zemích otevřený protestní dopis, v němž se poukazuje na nebezpečí, které výuka *spanglish* znamená pro čistotu španělštiny a angličtiny. Píše se v něm dokonce o „atentátu“ na oba jazyky.

¹¹ První kurzy byly pořádány prof. I. Stavansem v Amherst College v Massachusetts. Stavans je autorem *Spanglish para millones*. Madrid : Casa de América, 2000, a dalších prací.

¹² Ukázka jednoho z titulků: „Hot fiesta fashions for every figura”. *Latina*, 5, 2002.

nu, ale zároveň si zachovávají vlastní kulturní identitu a jazykovou integritu, a mohou dosíci v anglosaském prostředí úspěchu. Rovněž příloha *Viernes* deníku *El Nuevo Herald* publikuje informace ve *spanglish*.¹³

Vzrůstající poptávka po těchto periodikách svědčí o zájmu a je dána demografickými, komerčními, sociologickými, kulturními a politickými faktory. První knihy věnované fenoménu *spanglish* připravují terén k jeho kodifikaci. Jedna z knih prof. Ilana Stavansa, neúnavného propagátora *spanglish*, začíná výmluvnou větou: „¿Cómo empezó everything?“ (Jak everything začalo?)¹⁴ Obsahuje mimo jiné i první ukázkou překladu z *Dona Quijota* do *spanglish*.¹⁵

Vliv kontaktů uvnitř jazykového systému

Vzájemné vlivy jazyků v kontaktu se projevují především v plánu fonetickém a lexikálním. Obzvláště slovní zásoba reaguje velmi citlivě na nové skutečnosti a kontakt s dalším jazykem, zejména dominantním, z něhož často výrazivo přejímá. Přispívá ke transkulturaci a je zároveň jejím projevem.

Není bez zajímavosti, že mnoho přejímek z taínštiny, která byla prvním indiánským jazykem, s nímž přišli Španělé v Novém světě do styku, se používá dodnes, přestože taínština na rozdíl od jiných, dodnes existujících původních jazyků sehrála jen roli substrátu a jako jeden z prvních autochtonních jazyků vymizela. Vysvětlením je intenzivní vliv prvního setkání či střetu dvou rozdílných světů a kultur, setrvačnost v pojmenovávání nové reality během třicet let trvajících antilského období, a dále pak šíření taínismů z Antil na kontinent při dobývání dalších území.

Některé z prvních výrazů přejatých do španělštiny z taínštiny (*canoa*, *cacique*, *hamaca*, *tabaco*, *tiburón*, *huracán*), nebo karibštiny (*caimán*, *caníbal*) jsou zaznamenány nejen Kolumbem v jeho deníku a Eliem Antoniem de Nebrija ve španělsko-latinském slovníku,¹⁶ ale přijala je coby jazykové obohacení celá řada jazyků. Jako ukázkou univerzálnosti mohou posloužit dále *cacao*, *chocolate*, *tomate* z nahuatlu, nebo *pampa a cóndor* z kečuánštiny. Leckdy je pouť přejatých slov spletitá. Příkladem může být *barbacoa*, pocházející sice z taínštiny, ale do dnešní španělské slovní zásoby doputovala přes anglické *barbecue*.

Ponoříme-li se hlouběji do úvah lexikologického rázu, vyvstává před námi otázka, co si pod pojmem lexikální amerikanismus představit. V minulosti byl často zjednodušován a zužován na výrazy používané pouze v Americe či ame-

¹³ Nejvýznamnější hispánský deník na jihu Floridy.

¹⁴ Stavans, Ilan. *Spanglish. The Making of a New American Language*. New York : Harper Collins Publishers, 2003.

¹⁵ Stavans (2003): s. 251–258.

¹⁶ Nebrija, Elio Antonio de. *Vocabulario español-latino*. Salamanca, 1495.

rického původu, v současné době je rozhodujícím kritériem původ slova, význam převládající v určité hispanoamerické zemi, rozdíl ve významu oproti peninsulární španělštině a frekvence použití.¹⁷

V sémantické rovině dochází při přejímání slov někdy k posunu významu. Pod vlivem anglického *paper* se např. ve španělštině v USA používá ekvivalent *papel* (papír) ve významu noviny. Výraz *high school* je kalkován jako *escuela alta* (vysoká škola), což v běžné španělštině navozuje konkrétní význam výšky školní budovy, nebo *parade* (přehlídka, průvod, defilé) jako *parada* (původní španělský význam „zastávka“).

Na lexikální úrovni musíme vzít v potaz rovněž tzv. bezekvivalentní slova: za všechny jmenujme španělskou *siestu*, podobně *fiesta*, *bar*, *pan*. Byť se dají přeložit (odpolední odpočinek, spánek, šlofik; svátek, slavnost, oslava, zábava, večírek, mejdan; bar, bufet, bistro, vinárna, kavárna, výčep; chleba, houska, rohlík, vecka), vyžadují určité doplnění, dovysvětlení, a přesto to „není ono“. Ztrácí se nejen přesnost, rovnocennost, nýbrž především pel původnosti a kulturní přesah. Na švu, v mezeře, v trhlině mezi dvěma jazyky zůstává vždy jistá prohlubeň, prázdno, které je nutno zaplnit. V situacích, kdy dochází k jazykovému kontaktu, se tak děje v podobě vzájemně vypůjčovaných a přejímaných slov, která do „trhliny“ spadají z obou jazykových břehů.¹⁸

V přejímání slov se odráží také velká různorodost španělského jazyka, rozdílné varianty americké španělštiny se chovají jiným způsobem. Ve Spojených státech lze zaznamenat v jednotlivých komunitách Hispánců odlišný druh přejímek, které se v druhé skupině nevyskytují.¹⁹

Ze sociolingvistického hlediska typ a množství vypůjček signalizuje stupeň sociálně-kulturní adaptace uživatele jazyka na společenský model spojený s prestižním jazykem. V případě podřízeného jazyka je počet přejímek z dominantního obvykle mnohem vyšší nežli naopak.

Jazyková asimilace, adaptace a hybridizace

Vzájemné přejímání slov z jednoho jazyka do druhého představuje mnohovrstevnatý proces, v němž dochází k přizpůsobování rozdílných jazy-

¹⁷ Novátorská je v tomto směru série lexikografických prací autorů Günthera Haenschke a Reinholda Wenera *Nuevo Diccionario de Americanismos: I – Nuevo diccionario de colombianismos. II – Nuevo Diccionario de Argentinismos. III – Nuevo Diccionario de Uruguayismos*. Santafé de Bogotá : Instituto Caro y Cuervo, 1993. Dále slovník těchže autorů *Diccionario del español de Cuba. Español de Cuba/ Español de España*. Madrid : Gredos, 2000, a *Diccionario del español de Argentina. Español de Argentina/ Español de España*. Madrid : Gredos, 2000.

¹⁸ Za podnět k tomuto zamyšlení děkuji Vlastě Dufkové.

¹⁹ Pro Mexičany je např. typické *lonchar* (to lunch) – v normativní španělštině *almorzar*; *puchar* (to push) – šp. *empujar*; pro Kubánce *cuitear* (to quit) – šp. *deja*; pro Portorikánce *marqueta* (market) – šp. *mercado*.

kových systémů, při čemž prvořadou roli hraje typologický charakter a pravidla receptivního jazyka. Uvnitř jazykového systému se adaptace projevuje nejdříve ve výslovnosti, poté přechází na další úroveň – ortografickou a morfologickou. Španělština např. přejala anglický výraz *broker*, který v řetězci *bróker-bróquer-bróquera* přizpůsobila svému přízvukování a pravopisu; v posledním stupni se objevuje dokonce tvar feminina. V případě morfologické asimilace se modifikace může projevit v úpravě koncového sufixu. Ve *spanglish* se z anglických sloves přejímá kořen slova v původním lexikálním významu, ovšem s patřičnou výslovnostní a ortografickou adaptací, a k němu se přidává španělská slovesná koncovka (*to type* + *-ar*), vzniká tak hybridní *taipear*.

K podobným procesům dochází rovněž při kontaktu španělštiny a indiánských jazyků. Uvedme jako příklad připojování slovesného sufixu *-tia* z nahuatlu ke španělským substantivům:²⁰ šp. *firma* (podpis), nah. *mofirmatia* (podepsat); nebo spojení španělského slova *vida* (život) a kečuánského posesivního morfému (*-y*) v postpozici: *viday* (můj život – šp. *mi vida*). Guaraní takto přispělo sufixem plurálu *-kuera*, který se rovněž připojuje za španělský výraz, např. *amigokuera* (přátelé – šp. *amigos*), nebo sufixem vyjadřujícím minulost *-kué*: *su novia kué* (jeho bývalá dívka, snoubenka – šp. *su ex-novia*).

Při jazykových kontaktech dochází velmi často k simplifikaci dané psycholingvistickými aspekty, snahou a nutností se rychle a snadno dorozumět, a s tím související hybridizaci, pidginizaci a kreolizaci jazyků. Dokladem toho je celá řada variant *lingua franca*. Není od věci, že nejstarší je *el sabir* – kreolský jazyk s románským základem okcitanštiny, italštiny a španělštiny, známý od 13. stol. a popsáný Schuchardtem.²¹

V jazykovém komunikativním systému *pidgin* se zjednodušení projevu je zejména ve výslovnosti, redukci gramatických kategorií, simplifikované morfologii, v bilaterálním nebo multilaterálním použití v mnohojazyčném kontextu, mezi lidmi patřícími k různým jazykovým a kulturním společenstvím. Většinou kombinuje slovní zásobu jednoho jazyka a mluvnicki druhého.

Kreolské jazyky se vyznačují složitějšími formami, rozšířeným použitím, stávají se mateřským jazykem určité skupiny obyvatelstva, často jsou hlavním nebo jediným jazykem určité stálé komunity,²² jako je tomu např. v případě *papiamenta* na Antilách v Curaçau, jehož základem je španělština a portugalština s holandskými a anglickými lexikálními prvky.²³ Z dalších uvedme alespoň *pa-*

²⁰ Z hlediska gramatických kategorií v asimilaci převažují substantivní přejímky, které se nejsnáze začleňují do druhého jazyka.

²¹ Schuchardt, Hugo. „Die Lingua Franca”. *Zeitschrift für Romanische Philologie*, Halle, XXXIII, 1909, s. 441–461.

²² Valdman, A. *Pidgin and creole linguistics*. Bloomington : Indiana University Press, 1977.

²³ Lenz, Rodolfo. *El Papiamento. La lengua criolla de Curazao*. Santiago de Chile : Universidad de Chile, 1928.

lenquero v Kolumbii, španělský pidgin ve Venezuele, *língua geral* v Brazílii, vycházející z tupí-guaraníjských jazyků, kreolizovanou nahuatl-španělštinu ve Střední Americe, karibské kreolské jazyky atd.

Prolínání lingvistických a kulturních faktorů:

V Novém světě došlo v souvislosti s jazykovými kontakty k obrovským sociálně-kulturním dopadům. V důsledku setkání více kultur a střetu s novou realitou, v důsledku snah o pokřesťanštění a pošpanělštění, tedy o asimilaci náboženskou i jazykovou, proběhla u obyvatelstva hluboká změna mentality a otevřela se otázka identity, jejího zachování či přeměny.

V průběhu jazykových kontaktů španělštiny a nativních jazyků bylo především nutné vyplnit vakuum, dané neexistencí určitých jevů, a tudíž adekvátních výrazů v příslušném jazyce, v počátcích zejména v oblasti flory a fauny. U kontaktu španělštiny a angličtiny v USA jde mnohem častěji o užší kulturní vazbu na prostředí, kde se komunikace odehrává, o jistou „dvojkulturnost“ vnějšího okolí, ovlivněnou dvojjazyčností. Z psycholingvistického hlediska pak o tendenci použít výraz, který se v případě potřeby bez problému vybaví. Na jedné straně převažuje vliv kulturních a jazykových modelů prostředí a dané společnosti, na druhé straně hrají roli psycholingvistické faktory, projevující se na úrovni lingvistického systému ve střídání jazykového kódu, kalkování, ve fonetické, morfologické a lexikální adaptaci, kdy dochází ke slovní i větné hybridizaci.²⁴

Zde se nabízí vysvětlení pro expanzi spanglish. Tato hybridní jazyková forma umožňuje zachovat vědomí hispánské identity a zároveň udržet kontakt s prostředím, kde její uživatelé žijí. O zachování identity se čím dál častěji hovoří i v hispanoamerických zemích v souvislosti s oživením, aktivizací a emancipací domorodých etnik a jejich jazyků. Dokladem toho je vznik středisek, která se věnují aktivitám ve prospěch autochtonních jazyků a původní indiánské kultury.²⁵

Není bez zajímavosti, že tolik kritizovaná globalizace může v oblasti jazykových kontaktů sehrávat pozitivní roli. Jazyky vstupují do kontaktu mnohem snáze než v minulosti, kdy k tomu docházelo především v hraničních nebo bilingvních oblastech. Globalizační procesy pomáhají překonávat dřívější izolovanost, jež byla v lingvistickém kontextu jednou z příčin fragmentace jazy-

²⁴ Viz osobně odposlouchané příklady, Miami, 2003: *A mí me gusta. Es nice.* (Mně se to líbí. Je to nice). *A menos que sea un holiday.* (Naštěstí jsou už holiday). *Salían en sus cars.* (Jeli svými cars). V posledním příkladě je pozoruhodné použití anglického výrazu *cars*, ačkoliv ve španělštině existuje a běžně se používá jeho plně asimilovaný a adaptovaný ekvivalent – *anglicismus carros*.

²⁵ K velmi aktivním patří např. Centro de Cultura Purépecha v mexickém Michoacánu.

ků, díky novým informačním technologiím propojují svět, přispívají k vzájemnému poznávání, interkulturalitě, avšak na druhé straně mohou nivalizovat, stírat rozdíly v kulturním kontextu, a přispívat tak k ztrátě rozmanitosti a k uniformitě.

Jezuitští misionáři z českých zemí v zámoří – Češi, nebo Němci? Poddání španělského krále, uživatelé latiny, španělštiny a domorodých jazyků

Simona Binková

Na území Českého království žili od středověku společně Češi a uživatelé německého jazyka. Tisíce osob byly bilingvní nebo přinejmenším ovládaly v různé míře oba jazyky. V protireformačním období se situace postupně vyvíjela v neprospěch užívání českého jazyka jako jazyka literárního a úředního (v městském prostředí dokonce i jako jazyka komunikace), aniž by ovšem byl vytlačen zcela, dokonce i z intelektuálního prostředí nebo literární tvorby.

Devatenácté a část dvacátého století, s ohledem na růst nacionalismu, tíhlo k ahistorickému dělení obyvatel českých zemí v minulosti na Čechy a Němce podle jejich mateřského jazyka a národnosti rodičů, aniž by bralo v úvahu jejich přirozený zemský patriotismus.

Kosmopolitní prostředí Tovaryšstva Ježíšova překonávalo již v 16. až 18. stol. podobné rozdíly užíváním latiny jako dorozumívacího jazyka svých členů v Evropě, zatímco ve Španělsku a jeho zámořských územích převládala španělština (kastilština). Středoevropští misionáři vydávající se do Nového světa či do tichomořských misí se tak museli vyrovnávat nejenom s tímto živým románským jazykem, ale také s domorodým jazykovým prostředím, v němž často žili zcela izolovaní od evropské kultury a evropských jazyků. Přesto se většinou dokázali adaptovat nejenom jazykově, ale i kulturně, a komunikovat (a občas i publikovat) v nejrůznějších z těchto jazyků.

V těchto širších souvislostech se v minulosti vynořily otázky, které podle našeho názoru nebyly adekvátně řešeny. Vedle toho je třeba se zamýšlet i nad dalšími, které s jazykovým územím této konkrétní skupiny souvisejí. V následujícím textu upozorníme na tyto fenomény:

1. snaha dělit misionáře z České provincie Tovaryšstva Ježíšova na Čechy a Němce;
2. nerozlišování etnického a zemského češství;
3. otázka autoidentifikace v (jazykově) odlišném prostředí;
4. identifikace/asimilace s hispánstvím;
5. identifikace s novým prostředím.

1. „Češství“ versus „němectví“

Zvláště v historiografii konce 19. století a znovu v době 2. světové války se často setkáváme se snahou dělit misionáře z České provincie Tovaryšstva Ježíšova

na Čechy a Němce a s tendenčním příklonem k některému z obou pólů. Je to dobře patrné v německé historiografii 19. stol. (A. Huonder), ale i u historiků první poloviny 20. století (H. Hoffmann, Josef a Renée Gicklhornovi, V. Sierra).¹ Neméně výrazné je úsilí prokazovat češství jednotlivých misionářů u Zdeňka Kalisty, vysvětlitelné dobou vzniku jeho děl (čtyřicátá léta 20. stol.). Otakar Odložilík naopak nečiní rozdílu mezi příslušností k zemi a k etniku (viz níže) a má tendenci všechny členy České provincie TJ označovat za Čechy (*Czech/chechos*); vymezuje se současně proti nepřiměřené snaze německých historiků zahrnovat mnohé z nich mezi Němce. Snaha specifikovat národnost jednotlivých misionářů se projevuje i v současnosti, ale už bez nacionální tendence (R. Grulich a B. Hausberger, kteří se tohoto problému dotýkají zásadněji i teoreticky²), případně je reflektována v oprávněné šíři (K. Kohut, ed.). Řada autorů naopak do seznamů členů České provincie TJ nezahrnuje Slezany, ačkoliv do roku 1754 tvořili její nedílnou součást – situace se změnila až osamostatněním Slezské provincie TJ.

Za rozlišovací znaky bývají považovány: **mateřský jazyk** (k jeho jednoznačnému stanovení však nedisponujeme dostatečnou dokumentací³ a obtížně se odlišuje i od dalších jazykových znalostí, pokud není explicitně uveden nižší stupeň zvládnutí); **podoba jména** (příjmení, křestní jméno)⁴; **geografický původ**, zejména rodiště, v souvislosti s nímž je bráno v potaz převažující české nebo německé osídlení určitého kraje, a tedy i předpokládána jistá jazyková a národnostní příslušnost konkrétní osoby.⁵

¹ Přesnější bibliografické údaje uvedeny v závěrečném seznamu pramenů a literatury.

² Viz Grulich, s. 16–17. Hausberger, s. 26–33. Příspěvky českých historiků šedesátých a pozdějších let 20. stol. (J. Polišenský, J. Opatrný, O. Kašpar, A. Fechtnerová, P. Štěpánek, S. Binková, O. Pokorný a další) v souladu s dobovou realitou a její hlubší znalostí uvádějí spíše zemský (regionální) než etnický původ misionářů, nebo jen rodiště, a otázku národnosti neřeší. V některých pracích O. Kašpara však převažuje tendence označovat všechny misionáře z České provincie jako „české“ jezuity (chechos).

³ Existují sice záznamy, v nichž jsou jazykové znalosti členů jezuitského řádu uvedeny (odkazujeme především na katalogy noviců brněnského noviciátu), ale zdaleka nejsou kompletní. Na prioritu jednoho ze zemských jazyků Českého království (čeština – němčina), pokud jsou uvedeny oba, lze usuzovat snad jen podle jejich pořadí; jinak musíme počítat s různými stupni bilingvnosti. Monolingvnost česká prakticky neexistovala; jednojazyčnost německá sice ano, ale méně častěji než znalost obou jazyků. Řidčeji se při vstupu do noviciátu setkáváme také se znalostí francouzštiny nebo italského jazyka.

⁴ Česky znějící příjmení bývala automaticky identifikována s češtvím; převládající německá příjmení však jednoznačnou výpovědní hodnotu jistě nemají. (Příznačný, i když ojedinělý je Kalistův pokus ztotožnit jméno Gilg s českým Jilek, přejímaný ochotně i dalšími autory. Grulich, s. 48, však na základě archívních materiálů prokázal jeho jazykové němectví.) Za ještě méně průkazná považujeme ztotožňování křestních jmen s určitou národností – např. Václav jako doklad češství (viz Kalista, 1941, s. 192), neboť lze doložit i případy, v nichž se nositelé tohoto jazyka hlásili k jazyku německému (např. Václav Linck).

⁵ Kalista, cit. vyd., passim – zvláště patrné v případě J. Richtera, s. 192. K. Broulová Šimková – V. Šimek, s. 19, jsou ve svých prohlášeních týkajících se Richtera opatrnější. Naopak neodmítají

Domníváme se, že snaha kvantifikovat a vůbec rozlišovat národnost na základě těchto kritérií a často fragmentární dokumentace je zrádná (a z dobového hlediska pravděpodobně i nepodstatná).

2. Nerozlišování etnického a zemského češství

Další problém mnoha studií tkví v nerozlišování češství **etnického** (podle původu či jazyka, postizitelného v jiných jazycích odlišnými výrazy – něm. Tscheche, šp. checo, angl. Czech apod.) a **zemského** (bez ohledu na jazyk – něm. Böhme, šp. bohemo, bohémico, angl. Bohemian).⁶

Přitom v dobových dokumentech je toto zemské (či krajové nebo regionální) vnímání primární a je patrné v kategoriích jako *Bohemus – Moravus – Noricus* (z Chebska) – *ex comitatu Glacensi* (z hrabství Kladského), jež se pravidelně objevují jako položky i v jezuitských katalozích a nevypovídají primárně nic o jazyku svých nositelů, i když v západním pohraničí, stejně jako ve Slezsku němčina převládala.⁷

3. Otázka autoidentifikace, především v (jazykově) odlišném prostředí

V těchto souvislostech je zajímavé sledovat i vlastní identifikaci nejen s rodným regionem (královstvím, říší...), ale také s jinými nadřazenými pojmy (němečtí páteři, Němci...), jež se nemusí vázat nutně na mateřský jazyk, na skutečnou etnicitu, ale mohou být výrazem jisté blízkosti, společného středoevropského původu, který pojil obyvatele Českého království s Rakušany, Švýcary, Němci, Uhry, Chorvaty atd., zvláště v cizím prostředí, neboť vycházeli z obdobných podmínek historických a společenských (jakož i klimatických a přírodních) a němčina pro ně byla sdíleným komunikačním prostředkem.

V kontextu jezuitského řádu je třeba vzít v úvahu i jeho historický vývoj a členění na jednotlivé provincie, jež se postupně odštěpovaly a administrativně

úplně Kunského vidění S. Fritze jako Čecha, přestože i Kalista jej jasně prohlašuje za trutnovského Němce. Z těchto dokumentů nepodložených úvah plyne neplodnost nejen těchto, ale i podobných polemik.

⁶ Viz např. O. Odložilík, zmíněný výše, má všechny členy TJ za Czech/chechos. Změt geograficko-historických pojmů jako alternativu k českému původu (Němec, Rakušan), nebo zavádění novodobého zeměpisně-politického členění (Československo, Polsko) i zcela mylné představy (Breslau /Vratislav = Bratislava) u zahraničních autorů ani nereflktujeme.

⁷ U nikoho z nich nefiguruje položka Germanus jako výraz etnického německví (rovněž členové řádu cizího původu jsou označováni podle zeměpisného původu: *Austriacus*, *Tyrolensis*, z Klagenfurtu, atp.). Příznačný je případ P. Josepha Neumanna narozeného v Bruselu, syna rodiny působící při habsburském dvoře ve Vídni a ve Flandrech, který sám sebe definuje jako: *...Belga, patriaque Bruxellensis, ..., Viennam ductus, in Provinciam Bohemicam admitti voluit et admissus est* (viz Neumann, Joseph, *Historia Seditioum...*, 1730, citováno dle edice Gonzáleze Rodrígueze *Révoltes...*, s. 32); Českou provincií TJ, která jej přijala za člena, v níž strávil celkem 15 let a která jej vyslala do Indii, považoval za sobě nejbližší (viz tamtéž, *Dedicatio*, s. 6).

⁸ Následující schéma dokumentuje postupně štěpení někdejší „germánské“ provincie (tučně jsou

osamostatňovaly. Česká provincie TJ (osamostatnivši se v roce 1623 z provincie rakouské) patřila historicky k tzv. „germánské asistenci“, již v polovině 18. stol. tvořilo pět provincií: hornoněmecká, horno- a dolnorýnská, rakouská a česká, a proto tedy i časté označení členů těchto provincií TJ v cizině (včetně české) jako „němečtí otcové“.⁸

Toto pojetí, dobově podmíněné a pochopitelné, bylo ovšem pozdější germanofilskou historiografií často dezinterpretováno a zneužíváno.

4. Identifikace/asimilace s hispánstvím

Španělská koruna se obecně vzato snažila chránit svá zámořská území před cizími vlivy. Jen vzácně a v přesně definovaných mezích umožňovala přístup cizinců do Nového světa, k němuž administrativně patřily i tichomořské ostrovy (Filipíny, Mariany a Karoliny). Po etapě velkorysejší politiky Karla V. jako císaře Svaté říše římské, jehož poddaní – i ve vztahu ke španělskému zámoří – se těšili rozsáhlejším privilegiím v porovnání s ostatními Evropany, se Španělská Amerika více otevřela v souvislosti s nutností evangelizace stále se zvětšujícího území i duchovním cizího původu. Z českých zemí se na christianizaci domorodého obyvatelstva podíleli pouze příslušníci jezuitského řádu, jimž se přístup do zámořských misí otevřel teoreticky v roce 1664 jako poddaným panovníka dědičných zemí habsburských, spjatého rodovými svazky s Habsburky na španělském trůně. Ve skutečnosti však uběhla ještě řada let, než se do Španělské Ameriky vydala první skupina misionářů z České provincie (1678). Snad snaha zakrýt jejich cizí původ, snad i nevyсловitelnost jejich slovanských či německých příjmení vedla španělské úředníky v této době k záměrným změnám jejich jmen.⁹ Podstatné však je, že oni tato nová jména akceptovali a užívali je

vyznačeny ty provincie, které byly v polovině 18. stol. chápány jako součást „německé“ asistence). Vycházíme z NA (kdysi SÚA), Jesuitica, Kl. 148, Jos 27/5, f. 16 Systema propagationis decem ex una Provincia Germaniae seu germanicae Assistentiae Societatis Jesu. (Ačkoliv tedy jezuité do českých zemí byli povoláni již Ferdinandem I. v roce 1556, trvalo ještě několik desítek let, než se vytvořila samostatná Česká provincie TJ.)

„germánská“ provincie – 1556: **hornoněm.** – 1563 **rakouská** – 1574 **polská** – 1607 **litevská**
– 1623 **česká** – 1755 **slezská**

: **dolnoněm.** – 1564: **rynská** – 1626 **dolnorýnská**
hornorýnská
– 1612 **flandro-belgická**
galo-belgická – 1623 **místoprov. angl.**

Tomuto pojetí odpovídá např. Neumannovo označování „německých“ otců, mezi něž se zařazuje (viz edice Gonzáleze Rodrígueze *Révoltes...*, passim); podobně K. Slavíček působící v Číně, o jehož češství není pochyby, se ztotožňuje s pojmem „duo nos Alemanni“ (viz edice jeho dopisů *Listy z Číny*, s. 24) nebo P. Klein prohlašující: „Málo nás tu je, kteří přišli z krajin germánských...“ (P. Klein neznámému, Alicante, 27. 6. 1678. OA Náchod, pozůstalost dr. Eduarda Langra, inv. č. 472, ff. 111–129. – Překl. E. Langer).

⁹ Vedle Šimon/Simon Boruhradský – Šimón de Castro také Andreas Mancker – Alfonso de Castro; Johannes Tilpe – Luis Turcoti; Augustin Strobach – Carlos Xavier Calvanese (viz Costa, H. de

nejen ve vztahu k novému prostředí, ale podepisovali tak i relace určené mateřské provincii.¹⁰

Nezbytnou součástí jejich nového působení bylo i učení se španělštině a její užívání (už před vyplutím do zámoří provozovali své kněžské povinnosti ve Španělsku, podíleli se na výuce v kolejích nebo tam sami pokračovali ve studiu). Ve Španělsku a jeho zámořských územích byla španělština (kastilština) hlavním komunikačním jazykem, a to na místo latiny i uvnitř řádu (s nadřizenými i navzájem¹¹). Řada našich misionářů si v latinské korespondenci do vlasti¹² stěžovala, že v zeměpisné izolaci nemají možnost používat němčinu, a proto ji zapominají. Čeština se v jejich zprávách objevuje jen zcela výjimečně – jednotlivé výrazy, pokud si pisatel nevybavil nebo neznal latinský výraz, většinou frazeologismus, rčení apod.,¹³ nebo záměrně použil češtinu jako ochranný kód před církevní cenzurou.¹⁴ Španělština se jim naopak stala jazykem běžného i úředního styku, a to do té míry, že byli schopni v ní tvořit i zásadní díla odborného charakteru (od deníkových záznamů průzkumných cest po přírodopisné a etnografické syntézy, díla jazykovědná, medicínská aj.¹⁵)

K této jazykové asimilaci přistupuje další dobově podmíněný faktor, který má moderní historiografie tendenci přehlížet, a tím je – bez ohledu na vlastní etnický původ – identifikace s panovníkem, v tomto případě španělským.¹⁶

la, *The Jesuits in the Philippines, 1581–1768*. Cambridge – Massachusetts, 1961, s. 440). Pozdější úpravy už se týkaly spíše jen výslovnosti a modifikace pravopisu.

¹⁰ Viz např. dochované dopisy Boruhradského, ed. Kalista, *Cesty ve znamení kříže*, 1941¹, s. 33–40.

¹¹ Dokladem je např. dopis J. Camella bratru coadjutorovi S. Boruhradskému, Manila, 25. 6. 1691, který přechází z latiny do španělštiny a němčiny a vrací se do španělštiny. MZA Brno, FM G 11 557/6, ff. 55–56v. Je tak současně skvělou ukázkou jezuitské multilingvity. Podobně i s členy jiných provincií „germánské“ asistence v zámoří máme doloženu korespondenci ve španělštině a nikoliv němčině.

¹² Jde o listy psané řádovým představeným nebo druhům. Rodinná korespondence, kde by se dalo předpokládat užití mateřského jazyka, se v našich podmínkách v originálech nedochovala (na rozdíl od německy psaných zpráv německých páterů – uložených např. v Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, fond Jesuitica).

¹³ Srov. V. Eymer J. Loberovi, México, 19. 12. 1692. Ed. Kalista, *Cesty...*, 1941, s. 90.

¹⁴ P. Klein J. Tannerovi, Sevilla, 4. 3. 1680. OA Náchod, pozůstalost dr. Eduarda Langra, inv. č. 472, ff. 375–379.

¹⁵ Blíže viz např. Binková, Simona. *Historické a etnografické prameny bohemikálního původu...*; Kalista, Los misioneros, ad.

¹⁶ V dokumentech se projevuje výrazy „náš panovník, náš král...“ (např. P. Klein neznámému, Sevilla, 10. 10. 1679. OA Náchod, pozůstalost dr. Eduarda Langra, inv. č. 472, ff. 339–345). Tato skutečnost navazuje na středověkou představu vazala, který věrně sloužil svému králi, ani roli. Podobný přístup můžeme pozorovat ještě na konci 18. stol.: např. specialisté na důlní těžbu z oblasti Krušnohoří, z pomezí Čech a Saska, podepisovali pracovní smlouvy se španělským panovníkem, kterými se (na dobu určitou) stali poddanými španělského krále se všemi právy a povinnostmi. Podobně Tadeáš Haenke byl uvolněn ke službě španělskému panovníkovi (s označením „naturista del Rey“, jak se i podepisoval). Ve španělských službách

5. Identifikace s novým prostředím

Ve zprávách jezuitských misionářů odplouvajících do zámoří můžeme zachytit také projevy identifikace s novým prostředím, a to dokonce *a priori*, krátce po přiřazení k působení v některém zámořském území (misionář Filipín, Marian, Číny apod.).

Většina z nich se bez problému naučila jednomu nebo více místním jazykům, k čemuž je vedla potřeba komunikace s domorodci (ačkoliv na úrovni „státní“ politiky se občas projevovala tendence opačná – přimět domorodce naučit se španělsky a nenutit misionáře zvládat jejich jazyky). „Vedlejším produktem“ hlubšího uchopení nativních jazyků byly nejen různě obsáhlé a rozdílně pojaté slovníky,¹⁷ ale také gramatiky indiánských jazyků (případně jazyků jiných národů).¹⁸ Tyto znalosti byly tedy užívány nejen čistě utilitárně, k běžnému dorozumění a k účelům adoktrinace,¹⁹ ale vznikaly i vědecké popisy nativních jazyků.

Adaptace na nové prostředí se neprojevovala jen užíváním místního jazyka, ale i nezbytnou adaptací na místní stravu²⁰ a v některých případech i k rezignaci na řádový nebo evropský oděv.²¹

Závěr

Studovaná skupina zámořských misionářů z České jezuitské provincie byla rozhodně multilingvita, různé jazyky však plnily různé funkce:

bylo podobně angažováno množství cizinců, kteří službou nebo naturalizací nabývali statutu obyvatel španělského království a jejich původ se stával kategorií druhořadého významu. Hájení zájmů španělského panovníka ze strany jezuitských misionářů můžeme sledovat především v konfliktech s Portugalsci, např. v otázce hraničního sporu v oblasti Amazonie u S. Fritze nebo v průběhu tzv. guaranijských válek (P. T. Enis a další).

¹⁷ Od nejstručnějších překladových vokabulářů obsahujících nejnútnejší slovní zásobu (nedochované, ale v dobových dokumentech citované slovníky Gilgovy, Fritzy, Linckovy ad.) až po obsáhlé slovníky s prvky výkladovými a se základním popisem jazyka a jeho struktury (Stefflův tarahumarský slovník, srov. Binková, Simona. El vocabulario tarahumar).
¹⁸ Vedle Stefflova slovníku, teprve v současnosti doceňovaného moderní lingvistikou (viz William Merrill a María M. Brumm Roessler. In Kohut – Torales, s. 395–439), srov. také jeho přepracování tarahumarské gramatiky Tomáše Guadalajary (Archív města Brna). Botanickou a zoologickou terminologií v hned několika indiánských jazycích Sonory a Pimerie v Mexiku obsahuje Nentvigova *Descripción geográfica...* Příkrylový poznámky o indických jazycích studoval Josef Dobrovský, když se věnoval otázce vztahu slovanských jazyků a sanskrtu.

¹⁹ Zde můžeme zmínit např. Kleinovy četné překlady do tagalagu, jazyka Filipín.

²⁰ Běžné odkazy na kukuřici (tureckou pšenici) a neznámé druhy ovoce a jiných plodin se vyskytují prakticky ve všech relacích. Extrémní stravovací podmínky v amazonské selvě nebo brazilském vnitrozemí zachycují např. Fritz (viz *Česká touha cestovatelská*) a Gintzel (viz Zavádil).

²¹ Pro život v Amazonii je příznačný, i když spíše výjimečný, případ S. Fritze, který se ve svém sporém oblečení odpovídajícím podmínkám deštného pralesa vydal na místokrálovský dvůr v Limě. Ještě markantnější byla situace jezuitů v Číně, kteří v rámci přizpůsobení se asijské kultuře oblékli tamější tradiční šat a nezavrhovali prvky místních náboženských praktik (viz dobová diskuse o tzv. čínských ritech).

Čeština s němčinou byly nepochybně prostředkem komunikace v rodinném a přátelském kruhu (žádná písemná dokumentace soukromého charakteru v těchto jazycích se však nedochovala). **Němčina** se pak stala jazykem zprostředkujícím písemnou formou informace o zámoří širšímu laickému publiku v době po nuceném návratu jezuitů do Evropy.²² **Latina** byla jazykem profesní komunikace (uvnitř jezuitského řádu v Evropě, v církevních kruzích vůbec a obecně ve vzděláneckém prostředí), v tomto jazyce proudily informace ze zámoří směrem do Evropy.²³

Španělština umožňovala komunikaci v evropském Španělsku i ve Španělské Americe – obecně i v úředním styku, včetně jezuitského řádu. Vznikala v ní však i originální díla z oblasti přírodních věd, geografie (Nentvig, Linck); kartografie (Fritz); medicíny (Steinhöffer, Klein); cestovní deníky, jazykovědná díla (Steffel) apod. **Domorodé jazyky** plnily úlohu komunikace s nativním obyvatelstvem, byly prostředkem k jeho katechezi, ale stávaly se i předmětem lingvistických bádání.²⁴

Jezuitští misionáři v novém prostředí nepřestávali být Evropany, ale skrze nové jazyky se seznamovali s novou realitou. Nově ovládnuté jazyky (domorodé, ale i španělština) se stávaly nástrojem k jejímu uchopení, ale také k zachycení a zprostředkování vlastního přínosu k jejímu poznání pro širší publikum.

²² Srov. např. Steffel, Tirsch, Linck, Paucke.

²³ Srov. veškerou korespondenci určenou řádovým druhům a nadřazeným a dále odborná díla (historická pojednání J. Neumanna, T. Henise; příspěvky přírodovědce Kamela, astronomů a matematiků Stansela, Slavíčka, Kirwitzera aj.) nebo i náboženskou poezii (Hostinský).

²⁴ Za zmínku stojí moderní pojetí jazykovědy, která neuznává existenci primitivních jazyků, ale tvrdí, že každý jazyk je natolik vyvinutý, aby dokonale plnil komunikační funkci každého jednotlivého společenství na jeho stupni vývoje (viz Skalička, Vladimír. Über die sog. Primitivsprachen. *Lingua Posnaniensis* VI, 1957, s. 84nn), již můžeme pozorovat u M. Steffla („Tarahumarský jazyk je sice ve srovnání s jinými jazyky chudý na množství slov, avšak je nesmírně bohatý, co se jejich vlastností a použití týče. Odpovídá hrubému a neotesanému charakteru tohoto národa, chybí mu velmi mnoho odvozených a složených slov, mnoho podstatných jmen a výrazů se stejným významem (synonym) a kromě toho názvy věcí, které tomuto národu byly před příchodem Španělů zcela neznámé... Avšak tento nedostatek slov, který nazýváme chudost jazyka, je mnohonásobně vynahrazen nezdobným a stručným způsobem vyjadřování, anebo použitím různých zástupných prostředků a pomocných slov k vyjádření částí.“ – takto Steffel charakterizuje aglutinační charakter jazyka). Srov. Binková, El vocabulario..., s. 266.

Prameny²⁵

Rkp. korespondence jezuitských misionářů:

- MZA Brno, FM G 11 557.

- OA Náchod, pozůstalost dr. Eduarda Langra, inv. č. 472.

- NA Praha, fond Jesuitica

Katalogy České provincie TJ

pro léta 1669–1709 (rkp., nekompletní), pro léta 1710–1772 (tištěné, úplné); katalogy noviců TJ České provincie – seminář v Brně pro rok 1717, 1740, 1746, 1754. NA Praha, fond Jesuitica.

Edice pramenů:

Fritz, Sanuel. Zpráva o cestě po Amazonce, 1689–1691. In *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. Binková, Simona – Polišínský, Josef (eds.). Praha, 1989, s. 453–476.

Nentvig, Juan. *Descripción geográfica, natural y curiosa de la Provincia de Sonora, por un amigo de el servicio de Dios y del Rey, año 1764*. AGN México, fond Historia, sv. 16, ff. 7–130, a sv. 393, ff. 210–306. Španělská edice pod stejným názvem Viveiros, Germán. Publicaciones del AGN, 2a serie, No. 1, México, 1971. Pod názvem *El rudo ensayo: Descripción geográfica, natural y curiosa de la Provincia de Sonora, 1764*. Nolasco Armas, Margarita – Martínez Peñalosa, Teresa – Flores, América (eds.). México, 1977. Anglická edice *Rudo ensayo. A Description of Sonora and Arizona in 1764*. Pradeau, A. F. – Rasmussen, Robert R. (eds.). Tucson, Arizona, 1980.

Neumann, Joseph. *Historia seditionum, quas adversus Societatis Jesu Missionarios, Eorumque Auxiliares Moverunt Nationes Indicae...* Pragae, 1730; lat.-fr. edice *Révoltes des Indiens Tarahumares, 1626–1724*. González Rodríguez, Luis (ed.). Paris, 1969; špan. edice *Historia de las Sublevaciones Indias en la Tarahumara*. Roedl, Bohumír (ed.). Praga, 1994; česky v Roedl, Bohumír. *Kronika Josefa Neumanna o povstání Tarahumarů*. Dipl. práce, FF UK, Praha, 1972.

Paucke, Florian. *Zwettler-Codex 420. Hin und her. Hin süsse, und vergnügt, her bitter und betrübt...* Becker-Donner, Etta – Otruba, Gustav (eds.). 2 Teile. Wien, 1959.

Slavíček, Karel. *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716–1735)*. Ed. J. Kolmaš. Praha, 1995.

Steffel, Matthäus. *Tarahumarisches Wörterbuch nebst einigen Nachrichten von den Sitten und Gebräuchen der Tarahumaren...* In Murr, Christoph Gottlieb, *Nachrichten von verschiedenen Ländern des Spanischen Amerika*, I. Theil, Halle, 1809, s. 293–375.

[Steinhöffer, Joannes], Esteyneffer, Juan de. *Florilegio medicinal*. Anzures y Bolaños, María del Carmen (ed.). México, 1978.

Tirsch, Ignác. *Codex pictoricus mexicanus*. NK ČR, odd. rukopisů a vzácných tisků, XVI B 18. Edice s angl. komentářem *The drawings of Ignacio Tirsch: a Jesuit mis-*

²⁵ Uvedená bibliografie je vzhledem ke specifičnosti tématu jenom výběrová. Pokud existují edice pramenů, rezignujeme zpravidla na citaci jejich rukopisné podoby.

sionary in Baja California. Nunis, Doyce B., Jr. (ed.). Los Angeles, 1972. Edice se špan. komentářem Binková, Simona – Kašpar, Oldřich (eds.). *La aportación de los materiales bohémicos para el estudio de la historia y culture de América Latina (Los dibujos de Ignacio Tirsch)*. *Annals of the Náprstek Museum* 14, 1987, s. 105–150. Edice s čes. komentářem titíž, „K významu některých bohemikálních pramenů pro studium dějin a kultury Latinské Ameriky – Rukopis Ignáce Tirsche.“ *Miscelanea od dělení rukopisů a vzácných tisků SK ČSR* 3, 1986, s. 37–58.

Literatura

- Binková, Simona. „Historia de las relaciones entre Bohemia y México en los siglos XVII y XVIII. Fuentes guardadas en los archivos y bibliotecas mexicanos“. In *Ibero-Americana Pragensia* XVIII, 1984, s. 67–93.
- Binková, Simona. *Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska*. Disertace FFUK, Praha, 1991.
- Binková, Simona. „El vocabulario tarahumar de Mateo Steffel como reflejo de su experiencia novohispana“. In *Ibero-Americana Pragensia* XXVI, 1992, s. 263–272.
- Gicklhorn, Josef und Renée. *Im Kampf um den Amazonenstrom. Das Forscherschicksal des P. S. Fritz*. Prag – Leipzig – Berlin, 1943.
- Gicklhorn, Renée. *Missionsapotheker. Deutsche Pharmazeuten in Lateinamerika des 17. und 18. Jahrhunderts*. Stuttgart, 1973.
- Grulich, Rudolf. *Der Beitrag der böhmischen Länder zur Weltmission des 17. und 18. Jahrhunderts*. Königstein/Ts., 1981.
- Hausberger, Bernd. *Jesuiten aus Mitteleuropa im kolonialen Mexiko. Eine Bio- Bibliographie*. Wien – München, 1995.
- Hoffmann, Hermann. *Schlesische, mährische und böhmische Jesuiten in der Heidenmission*. Breslau, 1939.
- Huonder, Anton. *Deutsche Jesuitenmissionäre des 17. und 18. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Missionsgeschichte und zur deutschen Biographie*. Freiburg in Br., 1899.
- Kalista, Zdeněk. *Cesty ve znamení kříže. Dopisy a zprávy českých misionářů 17. a 18. věku ze zámořských krajů*. Praha ¹1941, Praha ^{2,3}1947.
- Kalista, Zdeněk. „Los misioneros de los países checos que en los siglos XVII y XVIII actuaban en América Latina“. In *Ibero-Americana Pragensia* II, 1968, s. 117–160.
- Kašpar, Oldřich. *Los jesuitas checos en la Nueva España. 1678–1767*. México, 1991.
- Kašpar, Oldřich. *Jezuité z České provincie v Mexiku*. Olomouc, 1999.
- Kašpar, Oldřich – Fechtnerová, Anna. „Checos, moravos y silesios en el Nuevo Mundo en los siglos XVII y XVIII. Registro bio-bibliográfico“. *Annals of the Náprstek Museum* 15, 1988, s. 164–204.
- Kohut, Karl – Torales, María Cristina (eds.). *Desde los confines de los imperios ibéricos: Los jesuitas de habla alemana en las misiones americanas*. Frankfurt – Madrid, 2007.
- Kunský, Josef. *Čeští cestovatelé*. 2 sv. Praha, 1961.
- Mundwiler, J. B. „Deutsche Jesuiten in spanischen Gefängnissen im 18. Jahrhundert“. *Zeitschrift für katholische Theologie* 26, 1902, s. 621–672.

Odložilík, Otakar. „Czech missionaries in New Spain“. *Hispanic American Historical Review* XXV, 1945, s. 428–454.

Polišenský, Josef – Opatrný, Josef. „Wenceslao Link y su ‚Diario del Viaje‘ hacia el Norte de la Península de California“. In *Ibero-Americana Pragensia* VI, 1972, s. 173–183.

Ryneš, Václav. „Los jesuitas bohémicos trabajando en las misiones de América Latina después de 1620“. *Ibero-Americana Pragensia* V, 1971, s. 193–201.

Sierra, Vicente. *Los jesuitas germanos en la conquista espiritual de Hispano-América*. Buenos Aires, 1944.

Šimková Broulová, Kamila – Šimek, Vladimír. *Samuel Fritz. České stopy na březích Amazonky*. Kant, [s.l.], 2002.

Štěpánek, Pavel. „Simón de Castro – Simon Boruhradský: Un arquitecto checo del siglo XVII en Nueva España – México“. In *Ibero-Americana Pragensia* XX, 1986, s. 159–174.

Zavadil, Pavel. „O misionário jesuíta Joannes Gintzel e as suas cartas do Brasil para Boêmia nos arquivos checos“. In *Ibero-Americana Pragensia* XLI, 2007, s. 205–214.

Příspěvek byl vypracován v rámci výzkumného záměru MŠMT České republiky MSM 0021620824.